OBSERVAŢII ASUPRA LIMBII ŞI STILULUI LUI GEO BOGZA

DE

TUDOR VIANU

Printre scriitorii care au atins astăzi maturitatea, Geo Bogza este, fără îndoială, unul dintre cei mai puternici şi mai originali. Pornit din mişcările moderniste, care, acum vreo două decenii, fixau în tehnicile anarhice ale scrisului lor, atitudini ale protestului social, scriitorul şi-a găsit curînd echilibrul şi a organizat o formulă literară personală, pusă în serviciul mesajului său uman, luptei sale pentru dreptatea socială. Cadrul scrierilor lui Geo Bogza l-a alcătuit reportajul literar, adică acea formă a descrierii şi naraţiunii în legătură cu aspecte ale actualităţii imediate, cu acele manifestări ale vieţii sociale care reclamă o atitudine activă. Sînt unii care îşi închipuie că în afară de genurile literare consacrate, în afară de poemul eroic, de satiră sau elegie, de dramă sau roman, cadrele literare apărute în condiţiile de difuzare ale culturii moderne şi metodele literare mai noi ar fi atinse de o inferioritate iremediabilă. Numele reportajului literar nu este bine tolerat nici de admiratorii unui autor şi, uneori, nici chiar de autorii înşişi. Cu toate acestea un scriitor care se deplasează pentru a observa oameni, lucruri şi împrejurări la faţa locului, acela care procedează cu metodele anchetei sociale şi care recompune observaţiile sale, nu în sintezele fictive ale fanteziei, ci într-un fel care urmează de aproape configuraţiile realităţii, acest scriitor este un reporter şi opera sa un reportaj, mai ales atunci cînd scriitorul destinează lucrările sale presei periodice, aceleia care atinge un mare număr de cititori şi poate provoca un curent de opinie publică. Aceste metode au fost folosite, în aceste împrejurări şi cu aceste scopuri, de Geo Bogza, în scrieri ca « Ţări de piatră, de foc şi de pămînt », 1939, « Cartea Oltului », 1945, « Meridiane

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

sovietice »[1], 1952, opere dintre cele mai viguroase şi mai originale ale literaturii noastre mai noi.

Reportajul literar, destinat presei periodice, împrumută adeseori limbajul acesteia, adică acea sferă lexicală şi acele expresii pe care exprimarea curentă le adoptă, mai înainte ca literatura să le consfinţească. Aşa au apărut în scrisul lui Geo Bogza cuvinte şi expresii, precum *imagine revelantă* (Ţ. P. 90), *rezultate deconcertante* (ib. 19), *lucruri reconfortante* (ib. 23), [un oraş] *frapează ochiul* (ib. 183), *n-are nici o importanţă* (ib. 301), *va fi antrenat* (ib. 301), *viaţă exorbitantă* (ib. 301), *nu sînt spectaculoase din cale afară ostroavele* (ib. 302), *exclamaţia revine celor cîteva păsări care se achită cum pot* (ib. 302), *sălciile bătrîne care se află în locurile acestea par vrăjitoare inveterate, lipsite de orice scrupul* (C. O. 192), *manevre persuazive* (C. O. 351) *albastru desuet* (M. S. 18), — *Oltul e năvalnic şi prodigios* (C. O. 337) etc., etc. Toate aceste cuvinte şi expresii sînt neologisme împrumutate limbii franceze şi vădesc prin tendinţa lor de a urma curentul limbii vorbite la un moment dat, mai mult decît a se supune acţiunii de frînare a literaturii, originile ziaristice ale scrisului lui Bogza. Li se asociază formaţii rare sau personale, de pildă cu întrebuinţarea sufixului de origine franceză *-ant*, în *vitriolant*, ca adjectiv sau adverb: *dezolare vitriolantă* (Ţ. P. 127), *substanţă vitriolantă* (ib. 131), *vîntul bate vitriolant* (ib. 131), apoi *spiralat* (ib. 9), *a dramatiza* (ib. 131 şi adesea) etc. Preocuparea de puritate lingvistică nu pare a fi cea mai de seamă a scriitorului, care din alte puncte de vedere este un stilist remarcabil şi foarte personal.

Reportajul urmăreşte să obţină impresia puternică, aceea care fixează atenţia cam dispersată a cititorului solicitat de atîtea ecouri ale actualităţii. Împrejurarea aceasta apare cu destulă limpezime în scrisul lui Bogza. Cine străbate scrierile sale nu poate să nu remarce mulţimea adjectivelor-adverbe cu mare încărcătură afectivă, acele care exprimă o apreciere drastică sau o reacţie vehementă a sensibilităţii, precum: *dur*, *arid*, *tragic*, *violent*, *fantastic*, *aspru*, *dramatic*, *năprasnic*, *intens*, *enorm*, *cumplit*, *straniu*, *uimitor*, *uluitor*, *teribil*, *imens*, *vehement*, *vast* etc. Unele din aceste adjective-adverbe sînt întrebuinţate pentru a exprima gradul superlativ al comparaţiei. Superlativul absolut este indicat, în limba curentă, printr-un adverb care, prin gramaticalizarea lui, şi-a pierdut forţa expresivă: *foarte*, *prea*. Scriitorul simte nevoia împrospătării formelor superlativului absolut, culegîndu-le din bogata colecţie a adjectivelor lui drastice: [un cîmp] *fulgerător de pustiu*, *torenţial dezolant* (Ţ. P. 127), *cumplit de dezolantă înfăţişare a lumii* (ib. 127), *uimitor de multe lucruri* (M. S. 14), etc. Superlativul relativ nu este nici el rar: [Lotrul este] *cel mai limpede*, *mai generos şi mai nebun dintre afluenţii Oltului* (C. O. 349), *cea mai scumpă îndeletnicire* [a caprelor] *e tentarea celorlalte fiinţe de a se arunca în vid* (ib. 351), [anumite fapte aparţin] *celei mai îndepărtate*

[1] Vom indica aceste opere, în cele ce urmează, cu iniţialele Ţ.P., C.O., M.S.

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

istorii (M. S. 113), [un magazin este] *cel mai periferic* (Ţ. P. 201) etc. S-ar părea că scriitorul nu cunoaşte formele, dimensiunile sau situaţiile mici sau intermediare. Totul îi apare enorm în sine sau, cel puţin, în raport cu alte lucruri asemănătoare. Ceea ce îl atrage şi îl reţine este mărimea comparată sau incomparabilă. Oricare aspect al lumii este pentru el monumental şi sentimentele cu care îl întîmpină sînt vehemente şi zguduitoare. Tehnica intensificării, în expresia lucrurilor şi sentimentelor, este cea mai caracteristică pentru stilul lui Geo Bogza.

Pentru a supune lumea procesului acesta de extindere, pentru a obţine impresia grandoarei şi a vastităţii, unul din mijloacele cele mai obişnuite ale scriitorului este întrebuinţarea pluralului în locul singularului. În Dobrogea, el întîlneşte un peisaj pietros, dar ne va vorbi despre *peisaje singulare şi stranii* (Ţ. P. 126). Dacă acolo bîntuie setea, ni se va vorbi despre *ţara de piatră* şi de *mari însetări* (ib. 130). În nenumărate locuri, pluralul cu tot ceea ce aduce el ca sugestie a măreţiei şi extensiunii este preferat singularului posibil, notîndu-se deci *dezlănţuiri de evenimente* (ib. 7), *violenţe care au cutremurat temeliile lumii* (ib. 11), *marile depărtări şi neasemuita frumuseţe a lumii* (M. S. 24), *fluviile de oameni care străbat Moscova* (ib. 29), *mările verzi şi coclite ale pădurilor* (C. O. 10), *vîntul marilor înălţimi* (ib. 35) ş. a. Efectul pluralului stilistic este acel al măreţiei nedeterminate, aşa cum este cuprinsă de un ochi care o priveşte dintr-un punct foarte înalt sau dintr-o poziţie superioară a inteligenţei generalizatoare. Mărimea apare ca complexitate atunci cînd e privită mai de aproape sau din mijlocul ei. Bogza obţine şi acest efect, prin tehnica acumulării adjectivelor-epitete sau a predicatelor şi complementelor, ca în exemplele: [Munţii] *erau colţuroşi, prăpăstioşi, acoperiţi de zăpadă. . .tari, de gresie, formaţi din stînci aspre şi învălmăşite* (Ţ. P. 16), *ţinutul acesta* [al Dobrogei] *atît de tumultuos, de pasionant şi năprasnic* (ib. 132), *două locomotive uriaşe: groaznice mătăhale negre, grele, fierbinţi, gîfîitoare* (C. O. 170), *creasta lungă, zimţuită, roşcată şi vînătă a Parîngului* (ib. 359), [ochiul s-a deschis] *nu asupra unui peisaj natural, ci asupra unei catastrofe, unui tren în flăcări, unei cetăţi distruse de cutremur* (Ţ. P. 126), *peste oamenii şi oraşele ei* [ale Dobrogei] *peste satele, peste lanurile ei de grîu, bate toată vara vîntul fierbinte de stepă* (ib. 130), *oamenii singeră, se crispează, fac planuri, cad prinşi* (ib. 132) etc.

Pluralul stilistic şi lanţurile de atribute, predicate sau complemente produc impresia mărimii nedeterminate sau acumulate, adică două forme deosebite dar înrudite între ele ale intensificării. Scriitorul mai cunoaşte însă şi procedeul intensificării unui aspect sau al unei impresii unice prin deplasarea expresiei lor din locul pe care îl ocupă de obicei în frază. Astfel, adjectivul-epitet urmează în general după substantivul pe care-l determină. Dar dacă un scriitor doreşte să coboare un accent de intensitate mai mare asupra epitetelor sale, să le dea un relief mai puternic, atunci el le va izola, aşezîndu-le ceva mai departe de locul în care erau aşteptate. Efectul deplasărilor topice şi sintactice a fost mult folosit de T. Arghezi. Geo Bogza îl va întrebuinţa şi el pe alocuri, ca în exem-

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

plele: *Presărat cu cetăţi vechi, în ruină, şi cu turle de biserici, ascuţite, Ardealul îşi desfăşoară peisajele pînă la mari depărtări* (C. O. 9). *Ceahlăul părea...un muget de piatră, uriaş, al pămîntului* (ib. 36). *Totul părea atunci că făcea parte dintr-o dramă a lumii, surdă* (ib. 36), *doina apei care vine de dincolo de munţi, şi trece pe sub privirile lor, învolburată* (ib. 366) etc. În limba romînă verbul predicativ apare în frază înainte de determinările lui. Cînd apare după acestea, înseamnă că scriitorul a vrut să-i dea o intensitate mai mare. Aşa procedează Bogza în exemplul: [Oltul] *tînăr şi îndrăzneţ, întregii lumi, cîntă.* Ceea ce urmează este evocarea cîntecului Oltului, anunţat de predicatul în poziţie deplasată. În capitolul al II-lea al Cărţii Oltului ni se descrie ascensiunea unor ţărani, Voşlobenarii, către culmea muntelui, unde se îmbolnăviseră vitele lor. Era vorba de a transmite impresia înaintării lor active, neobosite, împinse de o mare îngrijorare, redată prin verbul predicativ *urcau.* La început, predicatul apare după subiectul lui: *Şase oameni, trei bărbaţi şi trei femei, urcau într-o după-amiază, cu sufletul la gură, spre crestele, atît de fantastic apropiate de cer, ale muntelui* (C. O. 28). Dar verbul trebuia intensificat şi atunci topica se răstoarnă, predicatul apare după determinările lui: *Fără răgaz, fără să piardă nici o mişcare, urcau. Mereu urcau.* Deplasarea topică se însoţeşte în acest pasaj cu intensificarea prin repetiţie, astfel încît, după descrierea diferitelor episoade ale ascensiunii, predicatul *urcau* revine la intervale, totdeauna după complementele lui: *În felul acesta urcau... Atît de cumplit urcau...Înşiraţi unul după altul, urcau ...Cu sufletul la gură, urcau.*(C. O. 22—27). Din cînd în cînd expresia ascensiunii este redată prin alt verb decît *urcau*: *O singură clipă nu se opreau...Deasupra stîncilor aspre se căţărau...Să ajungă cît mai repede sus, aceasta le era străduinţa.* Unele detalii conexe ale ascensiunii sînt exprimate prin verbe predicative aşezate tot după determinările lor, de pildă *cumplit gîfîiau*, astfel încît întregul pasaj dobîndeşte o stilizare care aminteşte în chip interesant pe a povestirilor şi poeziilor populare, unde procedeul postpunerii predicatului este adeseori folosit[1]. Cînd ascensiunea s-a sfîrşit predicatul revine în poziţia topică normală şi, regăsindu-l la locul lui obişnuit, cunoaştem că ascensiunea s-a sfîrşit, nu numai prin conţinutul comunicării, dar şi prin forma ei sintactică: *Soarele era aproape de sfîrşit, cînd au ajuns deasupra, pe podiş.*

Deplasarea unor membre ale frazei le dă acestora o anumită independenţă. Smulse din locul lor şi aşezate în altă parte, aceste membre ale frazei sînt oarecum considerate pentru ele însele şi apar într-o lumină mai puternică. Intensitatea prin deplasare topică se bazează pe acest efect. Dar de aici nu mai

[1] Cîteva exemple: *Dacă nu fugea leul sub pod,* [fata împăratului] *în patru îl făcea* (Ispirescu, Legendele sau basmele Romînilor, C. R. I, 34), *fiindcă văzu ea că toate învăţăturile lui îi ies în de bine, din cuvîntul lui nu se abătea* (id., ib. 35), *Dafine, dafine, cu săpălugă de aur săpatu-te-am, cu năstrapă de aur udatu-te-am, cu ştergar de mătase ştersu-te-am* (id. ib. II 87) etc., etc.

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

este decît un pas pînă la construcția eliptică, un alt procedeu mult folosit de Bogza. Cînd citim, de pildă: *Pe unele stînci se vede* [aurul], *parcă ar fi stropit cu bidineaua. Firişoare subțiri, ca nisipul* (Ț. P. 9), simțim lămurit că însemnarea eliptică finală: *firişoare subțiri, ca nisipul* este un membru al frazei anterioare care a dobîndit independență, dar care s-ar fi putut lega de fraza precedentă printr-o locuțiune conjunctivă, de pildă *întocmai ca* (nişte) etc. În însemnarea succesivă: [Moții, în tren] *Nu priveau munții. Îi sorbeau încet printre pleoape.* (Ț. P. 16), a fost lăsată la o parte conjuncția *ci*, şi prepoziția adversativă, devenită în chipul acesta autonomă, dobîndeşte un relief mai viu. Uneori se renunță la verbul predicativ, înlocuit printr-un semn grafic, două puncte în funcțiune explicativă, ca în exemplul: *Rusticitate. O casă: o cameră. O cameră: lemne de brad bătute unul peste altul. Atît* (Ț. P. 22). În fine, alteori, legătura dintre fraze nu este nici subînțeleasă, nici reprezentată grafic. Construcții sintactice intermediare destul de complexe sînt lăsate cu totul la o parte, ca în: *Aur şi oameni. Exploatare a aurului, exploatare a oamenilor. Prin orice mijloace să* se *pună mîna pe tot filonul, să se stoarcă din el tot ce poate da.* (Ț. P. 13) sau *În lemnul de brad e închisă toată jalea omului. Destinul, în stînca aspră, bătută de vînturi. Un om şi un brad, un om şi o stîncă. Atît.* (ib. 26) sau *E o imensitate care apasă peste om, îl copleşeşte. Cerul, apa, căldura.* (ib. 297) etc. Se ajunge pe aceste căi la un stil telegrafic, făcut din frînturi ale unui proces interior al gîndirii, din care numai unele elemente se înalță în lumina expresiei, anume cele mai caracteristice şi pe care autorul vrea să le sublinieze, în timp ce toate construcțiile de relație sînt lăsate în umbră. Este aici ceva ca o tehnică a clar-obscurului, menită să rețină numai ceea ce poate vorbi imaginației şi sentimentului cititorului. Expresia tinde astfel spre esențial şi stilul lui Bogza, care nu economiseşte în alte împrejurări adjectivele cele mai zgomotoase, acumulările de atribute, de predicate sau de complemente, întrebările retorice (Cp. M. S. 11), atinge acum conciziunea.

Tendința spre esențial este, de altfel, o particularitate a viziunii lui Bogza. Lumea pe care el ne-o vrăjeşte nu este colorată, pitorească, ci mai de grabă esențială, redusă la ceea ce este durabil, permanent sau elementar în ea. Scriitorul, dublat de un filozof, tinde să suprindă sub suprafața variată şi senzorială a lucrurilor, elementele şi relațiile statornice care le constituie şi le comandă din adînc. Necontenit scriitorul tinde să obțină, în evocarea lumii, expresia originilor, a vechimii, a eternității, a materiei eterne. Concepția sa despre lume este prin excelență materialistă. Totul îi apare ca o modificare a materiei primordiale şi veşnice şi, cu acest înțeles, a introdus el în titlul uneia din cărțile sale, două din noțiunile fundamentale ale fizicii antice, *pămîntul* şi *focul*: *Țări de piatră, de foc şi de pămînt.* Redusă la esențial, la materialitate elementară, atît de lipsită de determinări sensibile încît tinde spre abstracțiune, viziunea lui Bogza ar putea fi mai mult a unui filozof, decît a unui poet, dacă arta sa n-ar izbuti să constituie imagini tocmai prin întrebuințarea

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

termenilor abstracți. *Materie, esență, esențial, element, primordial, cosmic* sînt termeni abstracți cu care poetul obține imagini, ca în exemplele: [un măr este] *esența pămîntului concentrată în sfera primordială a unui măr* (Ț. P. 19), [în Țara Moților] *toporul e o unealtă esențială, un element de viață, ceva indispensabil, pretutindeni prezent, ca apa, ca aerul, ca respirația* (ib. 21), *aerul de foc* [din Dobrogea este] *singurul element al naturii care se deplasează aici* (ib. 129), [un ostrov al Dunării este] *o bucată de pămînt nou, în cel mai primordial înțeles, așa cum în nici o altă parte a țării nu se poate afla* (ib. 299), [pe apele Oltului lenevit îndată ce scapă din munți] *doar întîmplările cosmice ale planetei răzbat pînă în această oază a liniștei și remișcării* (C. O. 159), *sărăcia* [oamenilor pe valea Oltului era] *asemeni munților în care trăiesc: primordială, minerală, de necrezut* (ib. 353). Evocînd înfățișările lumii prin materia care le constituie, se înțelege că metonimia va fi una din figurile poetice deseori folosite de Bogza: *Sărăcia din Țara Moților e o sărăcie de piatră, o sărăcie de stîncă tare.* (Ț. P. 23), [Nemții] *au pierit de fierul din Urali* (M. S. 8).

Alături de evocarea materiei elementare a lumii, scriitorul evocă eternitatea sau vechimea amețitoare a acesteia, trecutul sau viitorul cel mai îndepărtat. *Timpul trecea peste ei* [niște țărani], *ca un fluviu imens, fără să-i clintească din loc* (C. O. 29), *silueta lui solitară* [a unui muntean] *proiectată pe cer și pe fundul mileniilor, părură ale unei ființe de la începuturile lumii* (ib. 35), *cum stă cu fața spre apus, privind îngîndurat cîmpiile, Oltul pare un fruct al gravei și milenarei lui meditații* (ib. 82), *trenurile . . . îi poartă* [pe călători] *prinăuntrul acestor munți vulcanici, de multă vreme stinși, ca printr-o noapte imensă, din altă eră a lumii* (ib. 172), *Oltul angajează cu munții o mare convorbire despre originea lor, și despre străfundurile minerale ale lumii* (ib. 174), [două cumpene de fîntînă stau] *pe întinsul neted al cîmpiei, ca două semne de hotar, între milenii și ere geologice* (ib. 384), *în fața măreților construcții ale orînduirii socialiste, cine n-a avut sentimentul sutelor de ani pe care, de acum înainte, se pregătește să-i străbată?* (M.S. 15). *Cine, sub bătaia clopotelor din acest turn* [Spaschi], *n-a fost copleșit de sutele de ani de istorie pe care le evocă? Și cine, ridicîndu-și privirile spre steaua roșie din vîrful lui, nu s-a simțit purtat ca de un puternic fluviu, spre viitoarele sute de ani din istoria omenirii* (ib. 15) etc. Sentimentul timpului, ca și al elementarului, străbat întreaga operă a lui Bogza și îi împrumută nota ei gravă și adîncă. Dar pentru a-l comunica, scriitorul folosește termenii abstracți constitutivi de imagine: *milenii, milenar, eră, origine, sutele de ani, istorie*, susținuți de puține imagini concrete. Vrednice a fi remarcate sînt și imaginile obținute prin epitete abstracte, care sînt și epitete rare, puțin sau niciodată asociate cu substantivele lor: *o sărăcie liniară, limpede, dreaptă* (Ț.P. 22), *vechi și primare antene* (turlele bisericilor, C.O. 9) o *singurătate acută* (ib. 18), *flaute optimiste* (ib. 163), *erupții feroviare* (=izbucnirea trenurilor în pustietatea munților, ib. 172), *valea simfonică a Oltului* (ib. 369), *cîmpia absolută* (ib. 383), *tauri lichizi* (= valurile, ib. 403), cp. *tauri acvatici*,

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

(ib. 162), *lume orizontală* (ib. 404), *pustă acvatică* (= Dunărea, ib. 404). Imaginea obținută prin abstracțiune este unul dintre procedeele cele mai caracteristice ale artei lui Bogza.

Imaginile concrete nu sînt totuși absente din stilul scriitorului Bogza. Ele există într-un număr destul de mare și acordă acestui scriitor calitatea unuia din cei mai de seamă descriptivi ai literaturii noastre mai noi. Dar cine studiază imaginile, metaforele și comparațiile lui Bogza întîmpină, mai întîi, termeni de comparație împrumutați științelor, în acord cu orientarea abstractă a inteligenței sale. Iată, de pildă, o comparație din domeniul matematicii: *S-ar părea că prin simplul fapt al depărtării lui de izvor, prin simpla lui mergere înainte, Oltul crește necontenit, ca un număr pornit în progresie. Aceasta va rămîne pînă la sfîrșit, legea cea mare a creșterii lui* (C.O. 89). Imaginea este văzută cu preciziuni geometrice în: *În întregime acoperiți de brazi, ei* [munții] *își urcă masa verde -închis spre cer, subțiind-o mereu, pentru a păstra astfel între înălțime și diametru raportul matematic din care rezultă proporțiile și forma geometrică a vulcanilor* (ib. 161). [Aproape de revărsarea lui] *Oltul e foarte jos, și nu mai are în fața lui decît foarte puțin, cele cîteva cifre de dinaintea lui zero* (ib. 382). Astronomia, fizica și tehnica științifică produc astfel de comparații: *puținele fîntîni existente* [în Dobrogea] *sînt cunoscute de oameni ca niște stele polare* (plural!), *după care* [oamenii] *își orientează drumul* (Ț.P. 128), sau *o spuză de așezări omenești, de la o margine la alta a orizontului, ca o cale lactee terestră a sărăciei* (C. O. 361). Anatomia, mai cu seamă a sistemului nervos, dă loc unui mare număr de comparații. Cîteva exemple: *Filoanele de aur se răspîndesc puzderie* [în mină], *ca sistemul nervos al unui corp omenesc* (Ț. P. 8), *Coroana lor* [a unor arbori] *pare proiecția unui craniu uman* (sic!), *cu miile de circumvoluțiuni, înăuntrul cărora s-ar vedea cum se împletesc gîndurile, obsesiile și amintirile* (C. O. 348), *între circumvoluțiunile ei* [ale unei stînci], *de calcar...se ivesc cei dintîi stropi* [ai Oltului], *hotărîți să răzbată la lumina zilei* (ib. 82). [Un munte este] *un craniu de piatră* (ib. 82, 88). Fizica atomică determină această neașteptată comparație: *Un sat în Cadrilater înseamnă mai întîi de toate o fîntînă, așa cum un atom înseamnă, mai întîi, un electron central, pozitiv* (Ț. P. 129). Figura unor oameni, pe care s-au întipărit urmările oprimării străvechi, sînt văzuți în dimensiunile enorm sporite ale microscopiei: *Voșlobenarii apărură pe rînd...deasupra stîncilor bătute de soare, asemeni unor vietăți puse la microscop: adînci li se vedeau dîrele de pe frunte și de pe obraji* (C. O. 33). Arheologia și paleontologia sugerează imagini precum: *Cu capul lor arheologic, ca o coamă, lăcustele semnează peisajul acestui haotic cimitir de monștri* [arborii pietrificați], *cum lumea n-a cunoscut desigur decît în mileniile trecute, cînd turme întregi de brontozauri mureau împreună în același cataclism* (C. O. 81—2).

Imaginile și comparațiile din domeniul științific sînt produsul unui om modern, mișcat de tendința de a împrospăta tezaurul imagistic tradițional al literaturii. În discuțiile estetice ale veacului trecut s-a pus de mai multe ori pro-

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

blema dacă ştiinţa modernă n-ar putea oferi fanteziei scriitorilor imagini şi termeni de comparaţie, căutaţi altădată în sfere străine de viaţă actuală, de pildă în vechea mitologie sau în legendele făurite în stadiul pre-ştiinţific al mentalităţii omeneşti. Stilul lui Bogza confirmă acea ipoteză, oferindu-ne rezultatele unei imaginaţii hrănite de cuceririle ştiinţei moderne. Viaţa modernă îi prilejuieşte, de altfel, scriitorului şi alte apropieri imagistice, ca de pildă; *În materialul acestor munţi vulcanici se vede, ca într-o vitrină, cum s-au aşezat unul peste altul straturile de lavă fierbinte, incandescentă* (Ţ. P. 8). Dar mai cu seamă imaginile navale apar într-o mare mulţime în proza lui Bogza: *Sînt unele ostroave atît de înguste, încît de pe ele vezi, în stînga şi în dreapta, cum cum curge apa, ca de pe spinarea unui submarin ieşit la suprafaţă* (Ţ. P. 302). *A doua zi dimineaţa, ieşind din ceţuri, asemeni unui transatlantic care a navigat toată noaptea, Ceahlăul se ivi uriaş, în depărtarea lui răsăriteană* (C. O. 32). *Grelele transatlantice înecate ale munţilor vulcanici trimit apelor Oltului, misterioasa şi arhaica lor rugină* (C. O. 174), *Prin mijlocul pieţelor vaste* [ale Moscovei], *limuzinele n-au mai alunecat ca nişte vapoare, cu lumini care le semnalau poziţia* (M. S. 10). Se dovedeşte în toate acestea închipuirea unui om pătruns de spectacolele modernităţii.

Dacă am spune numai că imaginaţia lui Bogza este exactă, ştiinţifică şi modernă, n-am reda toate caracteristicele ei. Alături de acest sector al închipuirii sale, există acel al fantasticului, deseori reprezentat. Imagini ciudate sau îngrozitoare completează tabloul, care altfel ar fi putut rămîne cam uscat. Nişte femei care purtau traista lor cu frînghiile petrecute în jurul gîtului aveau *înfăţişarea ciudată a unor spînzurate* (C. O. 26). Piscurile mohorîte deasupra prăpăstiilor îi apar asemeni *unor capete demente de ciclopi* (ib. 31). Crestele de piatră ale Hăşmaşului Mare sub reflexele roşiatice ale răsăritului oferă privitorului *spectacolul fantastic al unei cetăţi cuprinsă de flăcări* (ib. 32). Un rug pe care trebuia ars un bou *părea el însuşi un bou roşu, jucînd înnebunit deasupra stîncilor* (ib. 35). Munţi terminaţi printr-un platou sînt *asemeni unor giganţi, cu capul tăiat de pe umeri* (ib. 160). Liliecii, duhuri ale nopţii, *îşi filfîie tot timpul macabrele aripi, trecînd prin aer asemeni unor mici coşciuge zburătoare* (ib. 172). Apele învolburate în dreptul unui picior de pod sînt ca *o îngrămădire de şerpi groşi încolăcindu-şi mereu trupurile strălucitoare şi reci, în căutarea prăzii pe care s-o tragă în groaznicul lor cuib* (ib. 198). Caprele sălbatice deasupra prăpastiei execută *un dans diavolesc, sărind din stîncă în stîncă, pe hotarul îngust dintre cremene şi neant* (ib. 351).

Fantasticul în opera lui Bogza ne duce în vecinătatea unui alt procedeu al scriitorului: personificarea. Natura, locurile, regiunile, satele şi oraşele dobîndesc, în descrierile acestui scriitor, o viaţă interioară plină de dramatism. «Ţările» au o individualitate a lor care consună, cu aceea a oamenilor trăind în ele şi pentru a căror dramă socială, scriitorul cucereşte simpatia cititorilor. Munţii Apuseni trăiesc acelaşi destin în adîncimile lor minerale şi în oamenii

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

răspîndiți pe suprafața lor. În vinele de minereu *aurul în panică, surprins de cataclism, topit, sosind speriat și gîfîind, caută să se strecoare la adăpost între crăpăturile stricate ale stîncilor* (Ț.P. 9). Tot astfel, în veacurile întunecate ale iobăgiei oamenii din Munții Apuseni au constituit *o masă compactă, lichefiată de spaimă și, întocmai ca aurul, s-au scurs printre crăpăturile stîncilor, s-au adunat cîte doi, trei într-un gol mai mare și au rămas acolo, nemișcați, lipiți de stîncă, veacuri întregi* (ib. 11). Paralelismul oamenilor și locurilor este energic subliniat de autor și procesul de exploatare a moților este descris în termeni prin care se arată exploatarea aurului. O serie de metafore inedite apare pe această cale: *S-a întrebuințat împotriva acestor oameni focul, li s-a pus dinamită în măruntaie, au fost săpați cu dalta și cu ciocanul, li s-au rupt oasele, li s-a scos măduva din șira spinării, au fost găuriți, sfredeliți, întocmai ca și minele de aur, au fost urmăriți pînă în fundul lor cel mai adînc, pentru a vedea ce mai ascund acolo, pentru a stoarce din ei ultima picătură pe care o puteau da* (ib. 14). Procedeul paralelizării oamenilor și locurilor este constitutiv de imagini și metafore mai pretutindeni în proza lui Bogza. Cadrilaterul, ni se spune, este o țară de stepă, pîrjolită de soare. Dar și *fețele* [oamenilor] *sînt negre ca pămîntul, arse de soare, și de imensitatea cîmpiilor pustii* (ib. 132). Individualitatea peisajelor se repetă deci în aceea a oamenilor, dar lucrul este posibil pentru că și peisajelor li se atribuie o viață umană. Punctul cel mai înalt al artei personificării l-a atins scriitorul în descrierea Oltului și a multelor regiuni pe care acesta le străbate. Oltul este o ființă care se naște, devine copil și adolescent, trece prin peripețiile vieții, îmbătrînește și reintră în marea unitate materială a cosmosului. «Cartea Oltului» este o biografie. Cînd Oltul se îndreaptă spre apus, printre colinele martore ale tragediei vechilor iobagi, Oltul s-a contopit în întregime cu această tragedie: *fiecare undă a lui ducea la vale un suspin...* (ib. 265) etc.

Descrierile de natură ale lui Bogza sînt totdeauna bine individualizate, ele privesc un colț riguros determinat al țării. Aceste descrieri sînt obținute prin multe imagini senzoriale, din culori și efecte de lumină, dar mai cu seamă din sunete. Înzestrarea scriitorului este precumpănitor auditivă și muzicală. Scara lui cromatică, dar mai cu seamă cea sonoră, este dintre cele mai bogate. Scriitorul notează timbre instrumentale, acorduri, intervale, înălțimi, ritmuri și expresii muzicale: *violoncele grave, profunde și dulci, flaute prelungi tremurate și încărcate de o suavă melancolie, cornuri subțiri și pătrunzătoare* (C. O. 143), *triumfătoare instrumente de alamă, acordurile prelungi și domoale ale harfelor* (ib. 340), *tobe asurzitoare* (ib. 126), *chemările lungi și vibrante ale trîmbițelor* (ib. 127) etc. Dar deși notele senzoriale sînt bogat reprezentate, predomină totuși evocarea naturii ca aspect cosmic și ca o dramă în care se ciocnesc forțele elementare ale universului. Cînd privește un loc determinat din Ardeal sau din Muntenia, scriitorul vede în el planeta, fenomenul astronomic sau configurația geometrică. Am amintit și mai sus virtutea evocatoare a termenilor abstracți în stilul lui Bogza. Trebuie să ne oprim încă odată la acest aspect al stilului său,

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)

în legătură cu problema specială a descrierii naturii. Cîmpia Ardealului este *o nebuloasă* (C. O. 384), ni se vorbește despre *orizontala cîmpiei* (ib. 588), despre *întinderea lichidă a Dunării* (ib. 100), despre *singurătățile verticale ale munților* (ib. 408). *Apele se duc la vale spre o îndepărtată și cosmică destinație* (ib. 404). Plutele alunecînd pe Olt sînt *o vastă migrațiune de suprafețe* (ib. 414). Luminile din Nicopole, văzute de pe Dunăre, sînt *spiralele de foc ale unei nebuloase* (ib. 414). Vărsarea Oltului în Dunărea împotmolită de aluviunile rîului arată *forțe diferite* [care] *trag într-o parte și alta, iar lumea pare plină de haotice hotărîri contradictorii* (ib. 401) etc. Dimensiunile, perspectivele și formele lumii sînt evocate astfel numai prin termeni abstracți și imaginile care rezultă sînt încărcate de semnificația lor cea mai generală, de înțelesul lor cosmic. Viziunea cosmică a lucrurilor este unul din aspectele cele mai izbitoare ale operei lui Bogza.

Creînd în cadrul reportajului literar, Geo Bogza a dat acestui gen o înălțime artistică pe care nimeni n-o atinsese în trecut și ale cărui posibilități nimeni nu le bănuise. Urmărind configurațiile realității actuale, adică dînd seama despre locuri, oameni și stări sociale precise, despre plutașii din Hășmașul Mare, despre ferestrăul de la Tușnad, despre plutașii din Olan, despre femeile din Țara Făgărașului, despre sărăcia oamenilor de pe malul vîlcean al Oltului, despre procesul Golbanului, despre îndeletnicirile minerilor din Munții Apuseni și ale pescarilor din Deltă și despre atîtea aspecte particulare și actuale, Geo Bogza a creat valori poetice, opere viguroase și originale, puse în serviciul luptei lui sociale și care îl așează în rîndul celor mai de seamă scriitori ai literaturii noastre mai noi.

BDD-A10219 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:07 UTC)